

การจัดการความขัดแย้งทางศาสนา : กรณีการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า Religious Conflict Management: The Case of Buddha's Religion Publishing

ศิริพร ทศนศรี

Siriporn Thatsanasri

นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการนำเสนอในประเด็นของความขัดแย้ง เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดขัดแย้ง บริบทของความขัดแย้งมีอะไรบ้าง และวิธีการจัดการความขัดแย้งในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเข้าหาผู้นำทางศาสนา การเมืองและทางเศรษฐกิจ การปฏิบัติหลักคำสอนของลัทธิศาสนาดั้งเดิม การปฏิรูปคำสอนดั้งเดิม การปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น และวิพากษ์ในประเด็น สารัตถะของศาสนาคืออะไร ศาสนาจะคงความบริสุทธิ์ไว้ได้อย่างไร และเมื่อเกิดความขัดแย้งจะจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีได้อย่างไร เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและค้นคว้าเพิ่มเติมในรายละเอียดในเชิงวิชาการขั้นสูงต่อไป และเมื่อศึกษาจนได้บทสรุปแล้ว จะสามารถเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติต่อไป

คำสำคัญ : การจัดการความขัดแย้ง, ศาสนา, พระพุทธเจ้า

Abstract

This article presents issues of the conflict. For factors that caused the conflict, the context of what are the conflicts and how to manage conflict in a religious publication of the Buddha. On issues related to access to religious leaders Political and Economic. The revolutionary doctrine of traditional religion cults. The

traditional teaching reform Adapting to the local culture and commentary on issues of what is essence of religion, religion keeps the purity and how to handle conflicts when disagreements by peaceful means and how to guide further research and study in detail the next advanced academic study, and when it finally has a summary, it can be as way to conduct further laboratory.

Keywords: Managing conflict, religion, Buddha

1. บทนำ

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวที่มีศาสนา สงครามของความเชื่อเกิดขึ้นมาหลายๆ ครั้งในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างกันหลากหลาย ก่อให้เกิดวิถีปฏิบัติที่แตกต่าง แบ่งแยก และแปลกแยก โดยแต่ละศาสนามีอุดมการณ์มุ่งมั่นที่จะธำรงรักษาความบริสุทธิ์ ความมั่นคง ของศาสนาและหลักศรัทธา ทำให้เกิดภาวะการณ์ยึดมั่นถือมั่น พร้อมทั้งจะเปลี่ยนสรรพนามจากพวกเราเป็นพวกเราอย่างง่ายดายเมื่อสบโอกาส (กิริติ บุญเจือ, 2545 : 138) นำไปสู่การไม่ลงรอยกันในที่สุตนอกเหนือจากความแตกต่างหลากหลายระหว่างชาติพันธุ์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความแปลกแยก มีพื้นฐานที่ตั้งอยู่บนอคติทางศาสนา แฝงเร้นไว้ด้วยความรู้สึกต่อต้านกัน เป็นศัตรูกัน ถือเขา ถือเรา โอกาสที่จะเกิดความกระทบกระทั่งกันได้ง่าย แม้ในเรื่องเล็กน้อย ที่โน้มนำไปสู่ความรู้สึกดูหมิ่น ดูแคลน ขาดความเชื่อมั่นที่ดีต่อกัน การเอาวัดเอาเปรียบและการกระทำที่รุนแรง ยิ่งยึดมั่นเท่าใด ปฏิกริยาย่อมทวีความรุนแรงมากขึ้นเท่านั้น ความขัดแย้งในชีวิตมนุษย์อาจมีได้หลายประเภทและหลายระดับ (สมภาร พรหมทา, 2548 : 189) ความขัดแย้งทางศาสนาเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นง่ายและรุนแรง เนื่องจากผู้นับถือศาสนาแบบยึดมั่นถือมั่นจะเห็นว่าศาสนาหรือลัทธิที่ตนนับถือดีกว่าของผู้อื่นละไม่ยอมรับคนต่างศาสนาต่างลัทธิ ทั้งนี้เพราะคนเหล่านั้นมีพื้นฐานความเชื่อต่างกันและตีความศาสนาไปตามความเชื่อของตน และวางรูปแบบการดำรงชีวิตแตกต่างกันออกไปตามที่ตนเชื่อถือ ซึ่งความยึดมั่นถือมั่นนี้เองทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นมา ผลที่ตามคือ แบ่งแยก แข่งขัน ไม่ไว้ใจกัน เมื่อเกิดการแข่งขันทก็ตั้งป้อมสู้กันและไม่ไว้ใจกัน ก็อยากทำลายฝ่ายตรงข้ามเพื่อความปลอดภัยของตนเอง (กิริติ บุญเจือ, 2546 : 79-80)

2. บริบทของความขัดแย้ง

ความขัดแย้ง หากอธิบายในความหมายของผลประโยชน์ และความต้องการจะพบว่า การที่คนสองคน สองกลุ่ม หรือมากกว่าสองกลุ่มต้องการสิ่งเดียวกันในเวลาเดียวกัน แต่หากมองความขัดแย้งในเชิงความคิดจะพบว่า การที่คนสองคน สองกลุ่ม หรือมากกว่านี้ คิด อธิบาย ตีความ และเข้าใจสิ่งเดียวกัน ใน ทิศทางที่แตกต่างกัน ยิ่งกว่านี้ เราสามารถจัดแบ่งความขัดแย้ง ออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 5 ประเภทคือ ความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ ด้านผลประโยชน์ ด้านข้อมูล ด้านค่านิยม และด้านโครงสร้าง ความขัดแย้งปรากฏอยู่ทั่วทุกแห่ง และเป็นสิ่งที่มนุษย์ในสังคมหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งธรรมชาติของความขัดแย้งมีอยู่ และดำรงอยู่ในภายในของมนุษย์เอง รวมไปถึง การที่มนุษย์จะต้องปฏิสัมพันธ์กับบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ไม่ว่าจะเป็นเรื่องครอบครัว การทำงาน เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2553 : 139-140)

พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, (2550 : 13-14) กล่าวไว้ว่า “เหตุปัจจัยที่ทำให้มนุษย์ขัดแย้งกันจนปัญหาความรุนแรงเบียดเบียนเกิดขึ้น คือ 1) อยากได้ ท่านเรียกว่า ตัณหา คือ อยากได้ผลประโยชน์ อยากได้สิ่งบริโภคะ ทรัพย์สมบัติ ความพร้อมพร้อม มาบำรุงบำเรอตัวให้มีมากที่สุด ข้อนี้เป็นเหตุใหญ่ให้คนขัดแย้งจนแม้กระทั่งยกทัพไปรบราฆ่าฟันกัน 2) อยากใหญ่ คือ ต้องการอำนาจ ต้องการความยิ่งใหญ่ ที่จะสามารถครอบงำผู้อื่นหรือบังคับเขาได้ ข้อนี้ท่านเรียกว่ามานะ 3) ปัจจัยเรื่องลัทธิ ศาสนา และอุดมการณ์ต่างๆ ซึ่งไม่ใช่เรื่องผลประโยชน์โดยตรง แต่เป็นเรื่องของความเชื่อ และการยึดถือหลักการบางอย่าง โดยถือรั้นไม่ยอมรับไม่ยอมฟังซึ่งกันและกัน อย่างนี้เรียกว่าใจแคบ” สอดรับกับการนำเสนอของ ดร. ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ (2555 :15) ที่นำเสนอไว้อย่างน่าสนใจว่า “สังคมใดที่สมาชิกในสังคมขาดความเชื่อมั่น ไม่ไว้วางใจ และมีความเคลือบแคลงสงสัยในความเป็นธรรม ความยุติธรรมแล้วสังคมนั้นจะปราศจากความสงบสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่มีความขัดแย้ง แยกแยะ และมีการพิพาทหรือฟ้องร้องเป็นคดีความจำนวนมาก ยิ่งมีความคาดหวังว่าจะได้รับความยุติธรรม ความเป็นธรรมอย่างที่ตนต้องการมากยิ่งขึ้นไปด้วย หากรู้สึกว่าจะไม่ได้รับจะยิ่งทวีความไม่พึงพอใจทั้งต่อกฎหมาย ระบบและกระบวนการยุติธรรมและการใช้อำนาจรัฐในทุกรูปแบบ” นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2529) ได้กล่าวไว้ว่า “สาเหตุของความขัดแย้งมาจากตัวแปรที่สัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน เช่น ตัวแปรที่เกี่ยวกับการแสวงหาความต้องการในการดำรงชีพของคน อันทำให้เกิดความขัดแย้งเพื่อแสวงหาการควบคุมภาวะแวดล้อมของมนุษย์ ตัวแปรทางจิตวิทยา ได้แก่ความต้องการและการขัดแย้งกันอำนาจของมนุษย์ สำหรับตัวแปรทางสภาพภูมิศาสตร์ก่อให้เกิดกรณีพิพาทด้านพรมแดนระหว่างประเทศ ตัวแปรทางสังคมเศรษฐกิจทำให้เกิดความขัดแย้งทางชนชั้น และการช่วงชิงทรัพยากรในระดับชาติด้วยรูปแบบ

ต่างๆ ส่วนตัวแปรทางวัฒนธรรมก่อให้เกิดความขัดแย้งทางด้านศาสนา” ความขัดแย้งทางศาสนามักจะมีความรุนแรง และพร้อมจะสละชีวิตเพื่อความยึดมั่นของตน ดังที่ปรากฏเป็นสงครามทางศาสนาหรือสงครามครูเสดระหว่าง คริสเตียนกับอิสลามในสมัยโบราณ เป็นต้น ทั้งนี้ความขัดแย้งทางศาสนาเกิดขึ้นได้ทั้งในศาสนาต่างศาสนาและศาสนาเดียวกันเหตุการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำในกลุ่มของศาสนิกชนที่เชื่อมั่นว่า ศรัทธาของตนเองนั้นบริสุทธิ์ที่สุดเหนืออื่นใดและไม่ได้เรียนรู้ความอดกลั้นอดทนต่อความหลากหลายและความแตกต่างทางความคิดและความเชื่อ คนที่ยึดมั่นศรัทธาศาสนาทำนองนี้ จะทนไม่ได้ที่จะต้องอยู่ร่วมกับคนที่มีศาสนาที่ต่างไปจากตน ความขัดแย้งระหว่างศาสนานี้ เป็นปัญหาความมั่นคงของโลกมาโดยตลอด แม้ว่าปัญหาจะแปรรูปเป็นการแก่งแย่งทรัพยากรและดินแดนกันไปแล้วก็ตาม

3. วิธีการจัดการความขัดแย้งในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในชมพูทวีปซึ่งเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยนักบวชผู้เป็นเจ้าลัทธิคณาจารย์มากมาย นักบวชเหล่านั้นหลายท่านเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ เป็นผู้มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ คนจำนวนมากยกย่องกันว่าเป็นคนดี มีประสบการณ์มาก บวชมานาน มีชีวิตอยู่หลายรัชสมัย ล่วงกาลผ่านวัยมามาก พระพุทธศาสนานับเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นเพื่อปรับปรุงและแก้ไขสังคมอินเดียในยุคนั้นให้ดีขึ้นจากสภาพการณ์หลายอย่าง เช่น จากการกดขี่ทางชนชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การถือชั้นวรรณะอย่างเข้มงวด การใช้สัตว์เป็นจำนวนมากเพื่อบวงสรวงบูชาัญญ เป็นต้น พระพุทธศาสนาจึงเสมือนน้ำทิพย์ชโลมสังคมอินเดียโบราณให้ชาวสะอาดมากกว่าเดิม คำสอนของพุทธศาสนาทำให้สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็นในกระบวนการนึกคิดของโลกศาสนา พระพุทธศาสนาได้รับการยกย่องจากทั่วโลกว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะไม่ปรากฏว่ามีสงครามศาสนาเกิดขึ้นในนามของศาสนา หรือเผยแพร่ศาสนาโดยการบังคับผู้อื่นให้มานับถือ ให้เสรีภาพในการพิจารณาให้มีปัญญากำกับศรัทธา (เสฐียร พันธงชัย, 2549 : 150) ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์และพระสาวกมีท่าทีค่อนข้างเป็นมิตรกับผู้นับถือศาสนาอื่น ไม่เคยคิดว่าเขาเป็นศัตรูที่ต้องทำร้าย แต่ถือว่าเป็นเพื่อนมนุษย์ที่มีศักดิ์และมีเกียรติเหมือนกัน จึงทรงปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นด้วยความปรารถนาดี (พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี, 2556 : 159) เมื่อศึกษาพระจริยาที่พระพุทธองค์และพระสาวกปฏิบัติต่อผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นแล้ว เห็นว่าเป็นแนวทางให้เกิดความปรองดองและเป็นบรรยากาศแห่งความปรองดองระหว่างศาสนา เป็นเรื่องที่น่าทำความเข้าใจแล้วนำมาปรับใช้ในสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนา จะยกเฉพาะประเด็นที่มีความสำคัญมากกล่าวดังต่อไปนี้

3.1 การเข้าหาผู้นำทางศาสนา การเมืองและทางเศรษฐกิจ

ภายหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ออกประกาศพระพุทธศาสนาโดยเริ่มต้นที่ผู้นำศาสนา ด้วยการเสด็จไปโปรดพราหมณ์ปัญจวัคคีย์ผู้คงแก่เรียนมีจิตใจที่มุ่งมั่นเต็มเปี่ยมด้วยความปรารถนาว่าจักได้บรรลุธรรมตามพระพุทธองค์จนกระทั่งประสบผลสำเร็จ หลังจากนั้นเสด็จไปโปรดขฤลิ ๓ พี่น้องซึ่งมีบริวาร 1,000 คน โดยขฤลิ 3 พี่น้องนี้เป็นเจ้าลัทธิใหญ่ที่นิยมการบูชาไฟและเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนตลอดถึงพระราชเจ้าผู้ปกครองแคว้นแคว้น พระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาอาทิตตปริยายสูตรและแสดงปาฏิหาริย์เพื่อให้ขฤลิกลุ่มนี้เข้ามานับถือพระพุทธศาสนาจนประสบความสำเร็จได้บรรลุธรรมและอุปสมบทเป็นภิกษุทั้งหมด ต่อจากนั้นพระองค์เสด็จไปหาผู้นำทางการเมืองหรือพระเจ้าแผ่นดิน คือ พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชแห่งแคว้นมคธและข้าทาสบริวาร พระเจ้าพิมพิสารและข้าราชบริพารพอบเห็นว่าขฤลิสามพี่น้องที่ตนนับถือได้ประกาศตนเป็นสาวกของพระพุทธองค์แล้วก็คลายทิฐิมานะและน้อมใจฟังพระธรรมเทศนาด้วยความเคารพ ในที่สุดก็ได้ดวงตาเห็นธรรมและหันมานับถือพระพุทธศาสนา ต่อมาพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายวัดเวฬุวันแด่พระสงฆ์โดยมีพระพุทธองค์ทรงเป็นประมุข (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 37-59 : 47-72) นอกจากนี้พระองค์ยังทรงแสดงธรรมเทศนาสั่งสอนเหล่าผู้นำทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อสังคมด้วยพระองค์เอง ผู้นำทางเศรษฐกิจที่พระองค์เสด็จไปโปรดคือ ยสกุลบุตรพร้อมบิดามารดา ภรรยาและมิตรสหายรวม 54 คน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 25 : 31-40)

วิธีการประกาศโดยการเข้าหาหัวหน้าผู้เป็นผู้นำทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจเช่นนี้นับเป็นวิธีการที่มีความชาญฉลาดและแยบยลในตัวอย่างมาก เพราะคนเหล่านี้ต่างมีบทบาทและอิทธิพลต่อสังคมอย่างยิ่งทั้งเป็นผู้ที่มีพวกพ้องและบริวารมาก เมื่อคนเหล่านี้นับถือศาสนาใด ผู้คนในสังคมนั้นก็มักจะหันมานับถือตามไปด้วย จะเห็นได้ว่าในช่วงแรกของการเผยแผ่ธรรมะนั้น พระองค์ทรงใช้วิธีการนี้มาโดยตลอด ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักมีประชาชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาเข้ามานับถืออย่างมากจนนับได้ว่าเป็นพระปรีชาสามารถของพระองค์และพระสาวกทั้งหลายด้วย ผู้นำศาสนานั้นบางทีอาจจะมีความสำคัญหรือทรงอิทธิพลต่อจิตใจของประชาชนมากกว่านักปกครอง เพราะนักปกครองมักควบคุมประชาชนด้วยอาวุธหรือด้วยอำนาจ ส่วนผู้นำทางศาสนานั้นควบคุมประชาชนด้วยธรรมะ ฉะนั้นประชาชนจึงมีความมั่นคงเลื่อมใสต่อพระและนักบวช นอกจากความเลื่อมใสศรัทธาแล้วยังช่วยอำนวยความสะดวกในด้านการทำนุบำรุงพระสงฆ์และพระพุทธศาสนาอย่างดีด้วยการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ และสร้างวัดวาอารามต่างๆ

3.2 การปฏิบัติหลักคำสอนของลัทธิศาสนาดั้งเดิม

ระบบการสอนของพราหมณ์นับว่าเก่าแก่ที่สุดตั้งแต่สมัยพระเวทจนถึงสมัยปัจจุบัน วิธีการศึกษานั้นครูสอนกลุ่มลูกศิษย์ในบ้านของครูเอง (เอส. ดัตต์, 2543 : 1) หากย้อนไปในยุคพราหมณ์ซึ่งพิธีบูชายัญได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลาย ในยุคนั้นพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการประกอบพิธีกรรม จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน เพราะถือว่าพราหมณ์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้า เป็นผู้สวดบทสวดอันศักดิ์สิทธิ์ สรรเสริญเทพเจ้า หรือเป็นกวีที่ได้รับการดลบันดาลจากเทพเจ้าให้แต่งบทสวดพระเวท (Monier Williams, 1920 : 226) ซึ่งได้รับกรถ่ายทอดหลักความเชื่อได้รับการนับถือในหมู่ศาสนิก แต่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีการระบุว่าฤๅษียุคโบราณเป็นผู้แต่งคัมภีร์พระเวท และเป็นปฐมอาจารย์และบูรพาจารย์ผู้สอนคัมภีร์พระเวทให้แก่พราหมณ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 427 : 537) ภาษาที่ใช้ในพระเวทจะเป็นภาษาร้อยกรอง แสดงถึงเรื่องของการสรรเสริญเทพเจ้าต่างๆ (สมัครบูรพาจารย์, 2544 : 26) หน้าที่ของพราหมณ์จึงอยู่ที่การประพาศเครื่องครัดอยู่ในพิธีกรรมและกระทำตนให้เป็นที่พึ่งของประชาชนในทางด้านจิตใจเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงปฏิวัติทางสังคมขั้นที่ชาวชมพูทวีปยึดถือมานาน หากยกเอาผลงานและพระจริยาของพระพุทธเจ้าขึ้นมาเป็นหลักพิจารณาจะมองเห็นแนวทางการบำเพ็ญพุทธกิจที่สำคัญหลายอย่าง เช่น ทรงพยายาม ล้มล้างความเชื่อถืองมงายในเรื่องพิธีกรรมอันเหลวไหลต่างๆ โดยเฉพาะการบูชายัญ พระองค์ทรงติเตียนพิธีกรรมนั้นว่าเป็นสิ่งไร้ประโยชน์ เป็นบาป อุกุศล เพราะในพิธีกรรมนั้นมีการฆ่าสัตว์อย่างทารุณให้กรรมกรทำงานหนัก และต้องสูญเสียสิ่งต่างๆ ไปโดยเปล่าประโยชน์ (เอ็น.โอ.ย.สวามี ศาสตรา, 2543 : 5) พระองค์ทรงสอนย้ำถึงผลเสียหายและความไร้ผลของพิธีกรรมเหล่านั้นทั้งนี้เพราะยัญพิธีเหล่านั้นทำให้คนมัวแต่คิดหวังพึ่งเหตุปัจจัยในภายนอก อย่างหนึ่งทำให้คนกระหายทะยานและคิดหมกมุ่นในผลประโยชน์ทางวัตถุเพิ่มพูนความเห็นแก่ตน ไม่คำนึงถึงความทุกข์ยากเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์และสัตว์ อย่างหนึ่ง ทำให้คนคิดหวังแต่เรื่องอนาคต จนไม่คิดปรับปรุงปัจจุบันอย่างหนึ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, 2552 : 7) แล้วกลับทรงสอนย้ำหลักการให้ทาน ให้เสียสละ แบ่งปันและสงเคราะห์กันในสังคม เช่น ศาสนาพราหมณ์มีข้อบัญญัติทางสังคมหลายด้าน เช่น เรื่องวรรณะที่กำหนดให้แต่ละวรรณะมีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด มีการกำหนดให้แต่ละวรรณะยึดถือและปฏิบัติอยู่ในวรรณะของตนเองมิให้สมาคมกับวรรณะอื่นๆ โดยเฉพาะวรรณะศูทรที่ไม่สามารถมีสิทธิ์ในสังคม กำหนดให้วรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะประเสริฐสูงสุด อันถือได้ว่าเป็นการลดทอนสิทธิ์ของวรรณะอื่นๆ พระองค์ตรัสปฏิเสธแนวคิดดังกล่าวอย่างสิ้นเชิง และทรงสอนว่า “บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติตระกูลก็หาไม่หรือไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติตระกูลก็หาไม่บุคคลเป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรมหรือไม่เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13

ข้อ 460 : 581) หมายความว่า คนดี หรือชั่วมิใช่ชาติตระกูล แต่ขึ้นอยู่กับกระทำความดีของผู้คน หากทำดีก็เป็นคนดี และหากทำชั่วก็เป็นคนชั่วนอกจากนั้นพระองค์ยังทรงปฏิเสธทางสุดโต่ง 2 ทางที่ไม่สมควรนำมาปฏิบัติ คือ กามสุขัลลิกานุโยค คือการหมกมุ่นในกามสุข กับ อัตตกิลมณานุโยค คือการทรมานตนเอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 13 : 20) พระองค์ทรงเคยปฏิบัติเช่นนั้นมาก่อนแล้วทรงยืนยันว่าเป็นหนทางที่ผิดไม่ใช่หนทางที่จะนำสัตว์โลกไปสู่ทางบรรลุนิพพานได้ ทรงแนะนำให้ดำเนินในทางสายกลางอันได้แก่มัรรมมิงค์ 8 หรือมัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางปฏิบัติที่ไม่เข้มงวดและไม่หละหลวมเกินไป ทรงถือว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสมที่สุด เป็นหลักประพฤติปฏิบัติหรือระบบจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติที่จะช่วยให้การดำเนินสู่จุดหมายตามแนวทางของกระบวนการที่เข้าใจแล้วนั้นเป็นผลสำเร็จขึ้นมาในชีวิตจริง ช่วยให้ผู้มีบุรุษบรรลุความดีงามที่สูงขึ้นไป สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมนั้นได้อย่างมีความสุข มีความกลมเกลียวซึ่งกันและกันร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนาประเทศได้อย่างสมบูรณ์

3.3 การปฏิรูปคำสอนดั้งเดิม

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมและลัทธิต่างๆ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์จึงทำให้พระพุทธเจ้าต้องมีความเกี่ยวข้องกับถ้อยคำทางศาสนา ด้วยมีความมุ่งมั่นที่จะประกาศพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงอย่างรวดเร็ว จึงไม่ทรงหักล้างคำสอนหรือถ้อยคำของศาสนาอื่นอย่างทันที เช่น คำสอนเรื่องอิตตาหรือตัวตนที่กล่าวถึงความเป็นอมตะ มีอิสระจากความชั่วร้าย ไม่อยู่ภายใต้การจำกัดของอายุ (Chandradhar Sharma, 1991 : 19) แต่พยายามให้กลมกลืนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่รู้ตัวหรือบางทีก็ใช้วิธีการโอนอ่อนผ่อนตาม คำสอนใดถูกต้องดีงามพระองค์ก็ทรงรับรองว่าถูกต้องดีงามเป็นของสากลโดยธรรมชาติ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต), 2552 : 8) คำสอนที่ยังไม่ดีพระองค์ก็ปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างมีเหตุผล สิ่งที่ดั่งงามพระองค์ทรงยกย่อง (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2544 : 38) คำสอนของศาสนาพราหมณ์มีอยู่อย่างไร พระองค์ไม่ทรงหักล้าง แต่จะทรงปฏิรูปใหม่มาใช้ในทางพระพุทธศาสนาเช่น คำว่า พรหม ทางศาสนาพราหมณ์หมายถึง ผู้สร้างโลก แต่พระองค์ทรงเอามาใช้ในความหมายใหม่ หมายถึง มารดาบิดา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 21 ข้อ 63 : 107) คำสอนใดที่มีความขัดแย้งกับพุทธศาสนาทรงชี้แจงแถลงให้เห็นว่าการปฏิบัติเช่นนั้นไม่ใช่แก่นสารพร้อมทั้งแนะนำแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องให้ เช่น การบูชาโยนิในคำสอนเดิมที่เชื่อว่าการบูชาโยนิเป็นระบบสื่อสารระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า มีเครื่องบูชาหลายชนิด เป็นศาสนกิจของพราหมณ์ มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพระเวท พระองค์ทรงสอนในความหมายใหม่ หมายถึง การบูชามารดาบิดา สมณ-พราหมณ์ เป็นต้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 9 ข้อ 323-353 : 125-150)

เมื่อทรงอธิบายชี้แจงถึงส่วนดีส่วนบกพร่องของศาสนาพราหมณ์แล้ว ได้เสนอหลักการใหม่ที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วๆ ขึ้นแทนที่และเผยแผ่หลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนเพื่อให้เข้าใจถึงธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์และสรรพสิ่ง หลักธรรมที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ คือความเป็นของไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ความไม่คงที่แน่นอนของสรรพสิ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยกันเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป และหลักอริยสัจ 4 ถือได้ว่าเป็นหลักหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่สำคัญครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา กุศลธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนารวมอยู่ในอริยสัจทั้งสิ้น พระพุทธองค์ทรงบรรลุธรรมก็ด้วยหลักธรรมข้อนี้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและดับไปอย่างมีเหตุปัจจัย

3.4 การปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น

วิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อเป็นการเผยแผ่ให้ง่ายมากขึ้นทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกว่าผู้เผยแผ่เป็นเสมือนญาติของตนเองจึงเกิดความเต็มใจที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาแต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามยกพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต และทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่พระภิกษุผู้แสดงพุทธพจน์เป็นภาษาสันสกฤต ทรงอนุญาตในการแสดงธรรมด้วยภาษาของตนเอง ดังกรณีของภิกษุเมฆวรรและโกกุวรร ทูลขอยกพระพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 285 : 71) เพราะในสมัยนั้นแต่ละแคว้นต่างมีภาษาของตนเอง แต่ละแคว้นคงใช้ภาษาต่างกัน เสถียร โพธิ์นันทะ (2544 : 52-53) กล่าวยืนยันว่า “พระพุทธเจ้ามิได้ใช้ภาษามคธในการเผยแผ่ธรรมะภาษาเดียว เหตุผลคือ (1) ในสมัยนั้น แคว้นต่างๆ มีภาษาเป็นของตนเอง คงไม่เข้าใจภาษาอื่นๆ มากนัก (2) ก่อนพระองค์จะออกผนวช ได้ศึกษาศิลปวิทยาการมากมาย จึงเป็นไปได้ว่าพระองค์ย่อมรู้และเข้าใจภาษาอื่นได้โดยไม่ต้องสงสัย” ทั้งนี้เพราะว่า ประเทศอินเดียในสมัยนั้นมีภาษาใช้มากมาย แต่ละภาษามีอักษรเป็นของตนเอง (กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาลัย, 2544 : 76) พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาที่เป็นกลางมีแบบแผนคือภาษาที่มาจากตระกูลปรากฤต เพราะเป็นภาษาสามัญที่ประชาชนจำนวนมากสามารถเข้าใจได้ เป็นการเปิดโอกาสให้มวลชนทุกระดับชั้นได้มีโอกาสเข้ามาเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งในวัฒนธรรมของอินเดียในสมัยนั้นมีเอกลักษณ์ที่สำคัญประกอบด้วย ไม่ยึดมั่นในลัทธิความเชื่อใดๆ โดยเฉพาะ มีลักษณะเป็นสากล โอบอ้อมไว้ด้วยซึ่งนานาลัทธิความเชื่อเถื่อ และเคารพในปัจเจกบุคคล (กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาลัย, 2537 : 31) สามารถเอื้อประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันโดยสันติของคนในสังคม ประเทศชาติ แม้กระทั่งการมีสันติภาพของโลกโดยส่วนรวม และเป็นตัวขับเคลื่อนสังคมทั้งหมดให้ดำเนินไปสู่จุดหมาย นั่นคือ ความสงบสุขดีงามซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศชาติ (พระปลัดสมชาย ปโยโค, 2556 : 153) พระพุทธศาสนาจึง

แพร่หลายไปสู่มวลชนอย่างรวดเร็วทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกระดับชั้นได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงกัน ตรงกันข้ามกับศาสนาพราหมณ์ที่จำกัดสิทธิการศึกษาทั้งยังใช้ภาษาสันสกฤตซึ่งถือได้ว่าเป็นภาษาต้องห้ามสำหรับคนบางวรรณะ

4. วิพากษ์

ความขัดแย้งเป็นสิ่งปกติธรรมดาที่เกิดขึ้นได้กับทุกคน ความขัดแย้งนั้นไม่ใช่สิ่งเลวร้ายหากสามารถคลี่คลายตัวเองไปในทางสร้างสรรค์ และนำไปสู่ข้อยุติ หรือหาทางออกได้ เราไม่อาจห้ามไม่ให้เกิดความขัดแย้งได้ แต่สามารถสร้างกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งหรือข้อพิพาทนั้นได้ ความขัดแย้ง (Conflict) และข้อพิพาท (Dispute) มีความหมายใกล้เคียงกัน ความขัดแย้งเป็นเรื่องของความเห็นหรือความเชื่อ ที่ต่างกัน แต่คู่กรณียังสามารถทำงานร่วมกันได้ แต่ข้อพิพาทเป็นเรื่องที่ผู้เกี่ยวข้องมุ่งที่จะเอาชนะกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของตนเอง (วันชัย วัฒนศัพท์, 2550 : 1-3) ประเด็น “ศาสนากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง” ในการอธิบายในบริบทของความขัดแย้งจะสะท้อนลงไปว่า ศาสนา เรามองศาสนาว่า อย่างไร ? การมองเป็นเรื่องสำคัญ เพราะการมองจะให้คุณค่าที่ต่างกัน โดยแบ่งคุณค่าเป็น 2 อย่างคือ

1. คุณค่านอกตัว คือสิ่งที่เราให้คุณค่า เช่น วันหนึ่งมารดาของ ด.ช. กอ ได้ใช้ให้ ลูกทำงานบ้านโดยจะให้เงินไปซื้อขนม เขาจึงทำงานบ้านเพราะอยากได้เงิน นี่คือนอกตัวที่ เขาสร้างขึ้นคือเงิน และวันต่อมาเมื่อไม่เงินเป็นตัวล่อเขา ก็ไม่ทำงานบ้าน หรือกรณีที่ 2 การสวดมนต์ การสวดที่เป็นคุณค่านอกตัวคือการสวดอ้อนวอนขอ หรืออธิษฐานเพื่อให้ประสบแต่สิ่งที่ดี อย่างนี้ก็จัดว่าการทำงานและเป็นการสวดมนต์ที่มีคุณค่านอกตัว เป็นต้น ปัญหาของคุณค่านอกตัวถือได้ว่าเป็นปัญหาหลัก เพราะอาจนำไปสู่ความขัดแย้งในอนาคตได้

2. คุณค่าในตัว คือ สิ่งที่เราไม่ได้คาดหวังอะไรจากสิ่งนั้น เช่น ด.ช. ขอ เป็นเด็กที่ดีอยู่แล้ว ฉะนั้น เขาจึงช่วยมารดาของเขาทำงานบ้านเป็นปกติโดยไม่ได้หวังอะไรจากการทำงานบ้าน หรือกรณีที่ 2 การปฏิบัติธรรม การสวดมนต์ เขารู้ว่าการสวดมนต์มันดีอยู่ในตัวของมันเองอยู่แล้วไม่ว่าคนอื่นจะรู้หรือไม่และไม่ได้สวดอ้วนเพื่อหวังผลอะไรเพียงแต่ทำเพราะคิดว่ามีดี อย่างนี้จัดเป็นการทำงานและการสวดมนต์ที่มีคุณค่าในตัว

จากการสำเนาในประเด็น คุณค่านอกตัว คือสิ่งที่เราให้คุณค่า และคุณค่าในตัว คือสิ่งที่เราไม่ได้คาดหวังอะไรจากสิ่งนั้น จะเป็นสะท้อนให้ให้เข้าใจถึงสถานะที่เป็นจริงในลักษณะต่าง ๆ เพื่อเป็นการป้องกันการนำเอาหลักการที่เป็นประโยชน์ไปใช้ในทางที่ไม่เหมาะสม ผู้เขียนจะได้นำเสนอในรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งทางศาสนา ดังนี้

4.1 สารัตถะของศาสนา คืออะไร

สารัตถะ (Essence) คือ คุณลักษณะหรือภาวะอันเป็นเนื้อแท้ ซึ่งทำให้สิ่งหนึ่ง ๆ เป็นตัวของตัวเอง แตกต่างจากสิ่งอื่น ๆ คตินิยมที่ยอมรับว่าสารัตถะมีอยู่จริง (พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2548 : 34)

1) หลักศีลธรรม ต้องไม่มีวันเปลี่ยน ต้องเป็นความจริงแท้ (Absolute) และต้องไม่มีความเห็นใดๆ เข้ามาแทรก (Objective) ต้องคงไว้เสมอ เช่น การฆ่าเป็นบาป ต่อเมื่อมีการฆ่า การฆ่านั้นก็จัดว่าเป็นบาปในทุกกรณี ห้ามใส่ความเห็นใด ๆ เข้ามาแทรกเช่น การฆ่าเพื่อเป็นการช่วยเหลือคนจำนวนมาก หรือ กรณีขโมย ขโมยยังงี้ก็จัดว่าเป็นการลักทรัพย์ ห้ามใส่ความเห็นลงไปว่าขโมยเพื่อนามาช่วยคน จะทำให้หลักศีลธรรมพลัดไป สิ่งใดควรอนุญาตให้มีในสังคมหรือไม่นั้น พุทธศาสนาไม่ได้พิจารณาจากแง่ของศีลเพียงอย่างเดียว (สมภาร พรหมทา, 2548 : 112) หากแต่พิจารณาในแง่อื่นด้วย เช่น แง่สังคม การเมือง เศรษฐกิจ เป็นต้น ดังตัวอย่างเช่น อาชีพประมง ในแง่ของศีลแล้ว อาชีพนี้ขัดกับศีลข้อปาณาติบาต ในการพิจารณาว่าอาชีพดังกล่าวนี้ควรมีในสังคมหรือไม่ เราจะไม่มองในแง่ศีลเพียงอย่างเดียวไม่ได้ เพราะไม่เช่นนั้นอาชีพนี้จะอยู่ในสังคมพุทธไม่ได้ มนุษย์จำเป็นต้องบริโภคเนื้อสัตว์เพื่อความอยู่รอดของชีวิต อาชีพประมงจึงมีความจำเป็นอย่างมาก ผิดก็จริง แต่มีน้ำหนักรเบา เมื่อจำเป็นต้องแลกเอา ต้องแลกเอาให้ได้ประโยชน์มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

2) ความเชื่อต้องมั่นคง เช่น ต้องเชื่อพระไตรปิฎก ถึงแม้จะมีคนกล่าวว่าพระไตรปิฎก ก็ไม่ให้เชื่อ แต่ให้พิจารณาโดยใช้สติปัญญาของตน มีหลักความเชื่อในเกสบุตรสูตร ที่พระพุทธเจ้าตรัสกับชาวกาลามะว่า

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)

อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান

อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล

อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว

อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้

อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

กาลามะทั้งหลาย เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า “ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ดีเตือน ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์” เมื่อนั้นท่านทั้งหลายควรละ (ธรรมเหล่านั้น) เสีย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 66 : 256-257)

สามารถอธิบายได้ว่า การที่จะเชื่ออะไรลงไป ไม่ควรเชื่ออย่างงมงาย ควรเชื่ออย่างมีเหตุผล พุทธศาสนาสอนเรื่องศรัทธา คือ ความเชื่อ พุทธศาสนาก็สอนให้มีปัญญากำกับไปในที่นั้นด้วย ผู้นับถือพุทธศาสนาจึงมีเสรีภาพในการใช้ความเชื่ออย่างเต็มที่ และไม่บังคับการบังคับให้เชื่อ แต่ควรเชื่ออย่างมีเหตุผลด้วยปัญญาการหยั่งรู้ของตนเอง

4.2 ศาสนาต้องคงความบริสุทธิ์ไว้

ประเด็นนี้เป็นการนำเสนอในหลักการที่ถูกต้อง เป็นธรรม ปราศจากความลำเอียงต่างๆ เพื่อป้องกันการนำเอาศาสนาเป็นเครื่องมือในการหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง จะต้องมีการกระบวนการในการเข้าไปจัดการ เช่น จะเข้าไปจัดการต่อปัญหาต่างๆ ต้องเข้าไปด้วยความเป็นพุทธศาสนา ห้ามไปด้วยคุณลักษณะพิเศษเช่น นักการเมือง และอื่นๆ ซึ่งอาจก่อปัญหาได้ในอนาคต เพราะให้คงความเป็นพระไว้ พร้อมกันนั้น ต้องแยกบ้านเมืองกับศาสนาให้ออกจากกัน เรื่องบ้านเมืองให้เป็นหน้าที่ของราชการ ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นก็ตาม เช่น การปล้นจี้ต่างๆ เมื่อบ้านเมืองเข้าไปจัดการปัญหาโดยยังผู้ก่อการตายหมด พุทธศาสนาก็ต้องชี้ให้เห็นหลักการพุทธศาสนาอยู่เสมอ การฆ่าเป็นบาป พระพุทธศาสนาเรื่องเมตตากฎมา ให้ยึดหลักการทางศาสนาไว้ การกระทำของบุคคลจึงเปรียบเสมือนเครื่องบ่งบอกอุปนิสัย เมื่อกระทำในสิ่งใดต้องมีการหวังผลจากการกระทำนั้น พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสมุททกสูตรว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 256 : 374) ดังนั้นการพัฒนา ฝึกฝนอบรมเพื่อให้นุชนมีความรู้ มีจริยธรรม มีความมั่นคงในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีความเข้าใจในปัญหาของชีวิตและตระหนักในคุณค่าของหลักพุทธธรรม คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าให้มากขึ้น จึงจำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องให้ความร่วมมือกันเพื่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขึ้น โดยการช่วยกันส่งเสริมให้นุชนได้พัฒนาตนเองจนถึงการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต และให้นุชนที่ฝึกฝนอบรมแล้วเป็นที่พึ่งของสังคม ด้วยการนำเอาหลักพุทธธรรมมาช่วยประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม และเป็นไปตามระเบียบแบบแผนของสังคมที่กำหนดไว้ เพราะหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อสังคมโดยส่วนรวมโดยต่อไป

4.3 จัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธี

อย่างไรก็ตาม การเผยแผ่ศาสนาที่มีความเห็นไม่ตรงกันในสังคมเดียวกัน ย่อมมีการกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นธรรมดา อาจมีทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ เมื่อเกิดความขัดแย้งแล้วผู้นำศาสนาหรือผู้รับผิดชอบบ้านเมืองต้องไม่นิ่งดูตาย จะต้องเข้ามาแก้ปัญหาอย่างทันท่วงที เพราะความขัดแย้งระหว่างศาสนานี้อ่อนไหวมาก หากไม่จัดการให้ดี ความขัดแย้งจะแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว เนื่องจากศาสนาเป็นเรื่องของสังคม ไม่ใช่เรื่องของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แนวทางปฏิบัติเมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างศาสนามีหลายวิธี แต่แนวทางที่ต้องยึดถือ คือ ต้องแก้ด้วยสันติวิธีและแก้ด้วยที่ที่แห่งปัญญา คือ ต้องไม่ใช้ความรุนแรงทั้งด้วยการกระทำทางกายหรือทางวาจา ขณะเดียวกันต้องทำความเข้าใจ ชี้แจงให้ทราบเหตุทราบผล ให้เกิดปัญญา มีรายละเอียดดังนี้

1) หากมีการกล่าวหาหรือกล่าวให้ร้ายจนอาจเกิดความเข้าใจผิด จะต้องชี้แจงข้อกล่าวหา นั้นด้วยเหตุผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจถูกต้อง การกล่าวชี้แจงนี้แม้บางครั้งจะใช้คำรุนแรง ตรงไปตรงมา แต่ก็ไม่ทำไปเพราะความหวังดี หวังให้เกิดประโยชน์คือความเข้าใจถูกต้องตลอดกาลนาน ดังตัวอย่างในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า บางครั้งพระพุทธองค์ทรงบันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรคือลัทธิของพระองค์ท่ามกลาง ผู้นับถือศาสนาอื่น ที่เป็นการประกาศที่ทำไปด้วยความหวังดีต่อผู้อื่นด้วยความปรารถนาดี แล้วก็ทำอย่างสุภาพ ทำอย่างมีเหตุผล ทำอย่างคนมีธรรมะที่ทำความกล้าหาญให้เป็นที่ปรากฏเพื่อจะยืนยันในลัทธิของพระองค์

2) หากมีการใช้ความรุนแรง ด้วยการวางแผนใส่ร้ายด้วยข้อหากรรจ์ เช่น กรณีเดียถียสัง นักเลงให้สังหารนางสุนทรีปริพาชิกาแล้วใส่ร้ายพระพุทธเจ้า กรณีนางจิญจมาณวิกาผู้กล่าวหาว่าตั้งท้องกับพระพุทธเจ้ากรณีพวกปริพาชกเห็นพระพุทธเจ้าและสาวกมีลาภสักการะมากจึงมาด่า หรือเกิดการใช้กำลังประทุษร้ายถึงแก่ชีวิต เช่น กรณีเดียถียจ้างโจรทำร้ายพระมหาโมคคัลลานะจนมรณภาพ การชี้แจงข้อเท็จจริงเพื่อทำความเข้าใจก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นและต้องทำอย่างจริงจัง ส่วนการแก้ปัญหาเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ความเป็นธรรมและความยุติธรรมในสังคมเป็นเรื่องของภาครัฐที่ต้องเข้ามาปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา จะใช้วิธีการใดก็ว่าไปตามกฎหมายของบ้านเมืองนั้นๆ พร้อมกันนั้นพุทธบริษัทฝ่ายอุทิสถ (อุบาสก อุบาสิกา) ก็ต้องร่วมมือกับบริษัทฝ่ายบรรพชิต (ภิกษุ ภิกษุณี) และฝ่ายบ้านเมืองหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ทัน่วงที ในแก้ปัญหา พระสงฆ์จะต้องไม่อ้างคำสอนใดๆ ในพระพุทธศาสนาไปเป็นหลักฐานสนับสนุนให้เกิดการใช้ความรุนแรงตอบโต้ หรือแม้แต่จะอ้างคำสอนไปสนับสนุนให้เกิดการเบียดเบียนผู้อื่น หากความขัดแย้งมีความรุนแรง เกี่ยวพันกับกลุ่มอิทธิพลหรือคนจำนวนมากจะอาศัยอำนาจของฝ่ายบ้านเมือง

5. สรุป

เหตุปัจจัยที่ทำให้มนุษย์ขัดแย้งกันจนปัญหาความรุนแรงเบียดเบียนเกิดขึ้น มีสาเหตุที่ประกอบด้วย การอยากได้ผลประโยชน์ การต้องการอำนาจ การต้องการความยิ่งใหญ่ ที่จะสามารถครอบงำผู้อื่นหรือบังคับเขาได้ ตลอดถึงปัจจัยเรื่องลัทธิ ศาสนา และอุดมการณ์ต่างๆ ความขัดแย้งทางศาสนานั้นเกิดขึ้น แต่ถ้าได้พยายามยึดแนวทางหลักของศาสนาไว้ให้ได้ ก็จะสามารถลดความรุนแรงลงได้ เพื่อใช้เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เป็นครู ในการงดเว้นเหตุแห่งความแตกแยกทั้งหลาย เพราะหากในยุคใดก็ตามที่นำเอาศาสนามาเป็นเงื่อนไขในการต่อสู้กันแล้ว ความรุนแรงย่อมจะต้องเกิดขึ้น จนยากที่จะหยั่งได้ว่าจะจบสิ้นลงเมื่อใด เพราะเรื่องของศาสนาเป็นเรื่องของจิตวิญญาณ ที่หยั่งรากฝังลึกเข้าไปอยู่ภายในจิตวิญญาณของศาสนิกในศาสนานั้นๆ อย่างไรก็ตาม การขัดแย้งทางศาสนาเป็นเรื่องละเอียดอ่อน บทเรียนในอดีตที่ผ่านมาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้ว แต่ถึงกระนั้นก็เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องหาทางให้เกิดขึ้นในสังคม ทุกคนต้องพยายามหาทางช่วยกันต่อไป การนำเสนอในบทความนี้ได้อาศัยพระจริยาที่พระพุทธองค์และพระสาวกปฏิบัติต่อผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นมาเป็นแนวทาง แม้จะมีรายละเอียดแตกต่างจากปัจจุบันมาก แต่หากผู้สนใจนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับสังคมก็น่าจะเป็นประโยชน์ช่วยสร้างบรรยากาศแห่งการแก้ปัญหาความขัดแย้ง โดยศึกษาคุณค่านอกตัว คือ สิ่งที่เราให้คุณค่า และ คุณค่าในตัว คือ สิ่งที่เราไม่ได้คาดหวังอะไรจากสิ่งนั้น นอกจากนี้ยังต้องทำความเข้าใจหรือศึกษาในรายละเอียดให้เข้าใจว่า สารัตถะของศาสนา คืออะไร? จะสามารถคงความบริสุทธิ์ศาสนาไว้ได้อย่างไร และประเด็นสุดท้ายจะจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีได้ด้วยกระบวนการใด ทั้งนี้เพื่อความอยู่ร่วมกันในประชาคมโลกได้อย่างมีความสุข

บรรณานุกรม

- กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. (2537). **ภารตวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : ศยาม.
- _____. (2544). **อินเดียอนุทวีปที่น่าทึ่ง**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- กิริติ บุญเจือ. (2546). **ปรัชญาประสาทชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.
- _____. (2545). **ปรัชญาหลังนวยุค แนวคิดเพื่อการศึกษาแผนใหม่**. กรุงเทพมหานคร: ดวงกมล.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2529). “ความรุนแรงกับมายาการแห่งเอกลักษณ์”. ใน **สันติศึกษากับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. (2555). **คู่มือประกอบการจัดประชาเสวนาหาทางออก อนาคตประเทศไทย การเมืองที่พึงปรารถนา : สิ่งที่คุณไทยต้องเลือก**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน). (2556). การประยุกต์ใช้สัมมาวาจาเพื่อการบริหารงานของผู้นำ. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**. 1 (1) : 143-158.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). **พุทธธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- _____. **วิถีสู่สันติภาพ**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย.
- พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกตู้). **การสร้างความปลอดภัยระหว่างศาสนา**. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**. 1 (1) : 159-182.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2553). **การบูรณาการพุทธปัญญาเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคม**. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล 91 เล่ม**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2550). **ความขัดแย้ง : หลักการและเครื่องมือแก้ปัญหา**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). ขอนแก่น: ศิริภรณ์ออฟเซ็ท.
- สมภาร พรหมทา. (2548). **พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สมภาร พรหมทา. (2548). **พุทธปรัชญา**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- สมัคร บุราวาส. (2544). **พุทธปรัชญา : มองพระพุทธศาสนาด้วยทรรศนะวิทยาศาสตร์**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- เสฐียร พันธงสี. (2549). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2544). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สว่างสรรค์บุ๊คส์.
- เอ็น.โอเอสวามี ศาสตรี. (2543). **พัฒนาการของพระพุทธศาสนา**. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- เอส. ดัตต์. (2543). **การศึกษาในพระพุทธศาสนา**. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- Chandradhar Sharma. (1991). **A Critical Survey of Indian Philosophy**. (8 th ed.). Delhi: Motilal Banarsidass.
- Monier Williams. (1920). **A Sanskrit English Dictionary**. (Revised edition). USA: Oxford University Press.